

První pohřebiště jevišovické kultury na Moravě

The first Jevišovice culture cemetery in Moravia

Jaroslav Peška – Lenka Polcerová

Článek představuje první jasně doložené (malé) žárové pohřebiště jevišovické kultury na Moravě v kontextu de facto neznámých pohřebních praktik dané kulturní formace. Dva urnové hroby s typickou keramikou zachytily výkopy inženýrských sítí blízko historického jádra města Brna (Polní ulice) v nevelké vzdálenosti od sebe. Hroby datujeme na základě rozboru keramických nádob do mladšího nebo pozdního období jevišovické kultury s jistými vazbami na region jihozápadního Slovenska. Analyzován je dosavadní obraz pohřebního ritu nejen jevišovické kultury v rámci mladšího eneolitu. Výrazným znakem jsou menší skupinová pohřebiště s projevy biritualismu. Nálezově podobná je situace na jihozápadním Slovensku, rovněž v prostředí jevišovické formace.

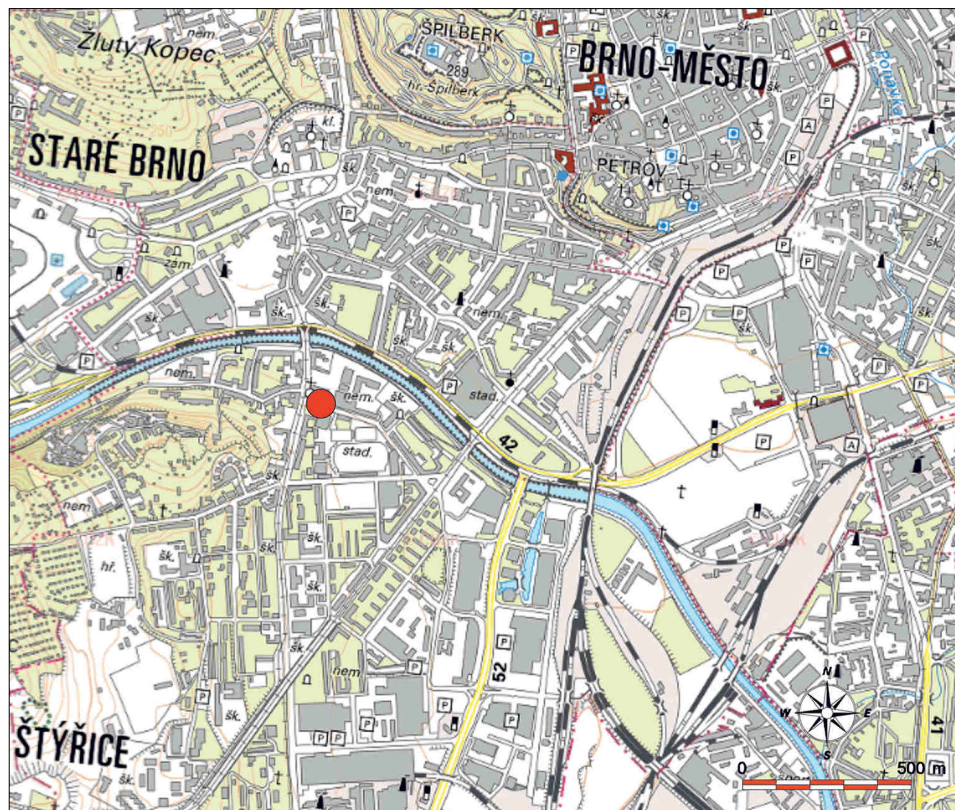
mladší eneolit – jevišovická kultura – Moravia – žárové hroby – biritualita

The article presents the first clearly documented (small) Jevišovice culture cremation cemetery in Moravia in the context of the essentially unknown burial practices of the given cultural formation. Two urn graves with typical pottery were identified during the excavation of trenches for utility lines near the historical centre of Brno (Polní St.) in close proximity to one another. Based on an analysis of the pottery vessels, the graves are dated to the late or final phase of the Jevišovice culture with certain ties to the region of southwest Slovakia. The article discusses the existing image of the burial rite of the Jevišovice culture and others in the Late Eneolithic. Small group cemeteries with apparent biritualism are a characteristic trait. A similar find situation was documented in southwest Slovakia likewise in the environment of the Jevišovice formation.

Late Eneolithic – Jevišovice culture – Moravia – cremation – biritualism

Úvod

Funerální část pramenné základny moravského eneolitu je značně nerovnoměrná. Zatímco na počátku (kultura nálevkovitých pohárů) či na konci (kultura moravské šňůrové keramiky, kultura zvoncovitých pohárů) epochy máme co do činění s početnými birituálními mohylovými pohřebišti, příp. se skupinami hrobů (Šmíd 2003; 2004; Šebela 1999; Matějčková – Dvořák eds. 2012; Peška 2013; 2017), zbytek v době časného (epilengyel, Jordanów) a středního, resp. mladšího (badenská a bošácká kultura, kultura kulovitých amfor) eneolitu je charakterizován bolestným nedostatkem, či přímo absencí řádných hrobů, tím spíše pak pohřebišť. Podobná situace v době trvání jevišovické kultury (viz dále) tím podtrhuje unikátnost objevu zárodku první skutečné nekropole zmíněné entity na území Moravy. Došlo k němu při záchranném výzkumu v Brně-Štýřicích (obr. 1). Odkryv dvou výkopem narušených žárových hrobů jevišovické kultury (JeK) nedaleko od sebe (obr. 2) je v pravdě zásadní, neboť o pohřebním ritu jevišovického lidu jsme až doposud nevěděli téměř nic (srov. Peška 2013, 29–30).

Obr. 1. Brno – Polní ulice. Mapka příslušné části Brna s polohou naleziště.

Fig. 1. Brno – Polní Street. Map of the relevant part of Brno with the finding location.

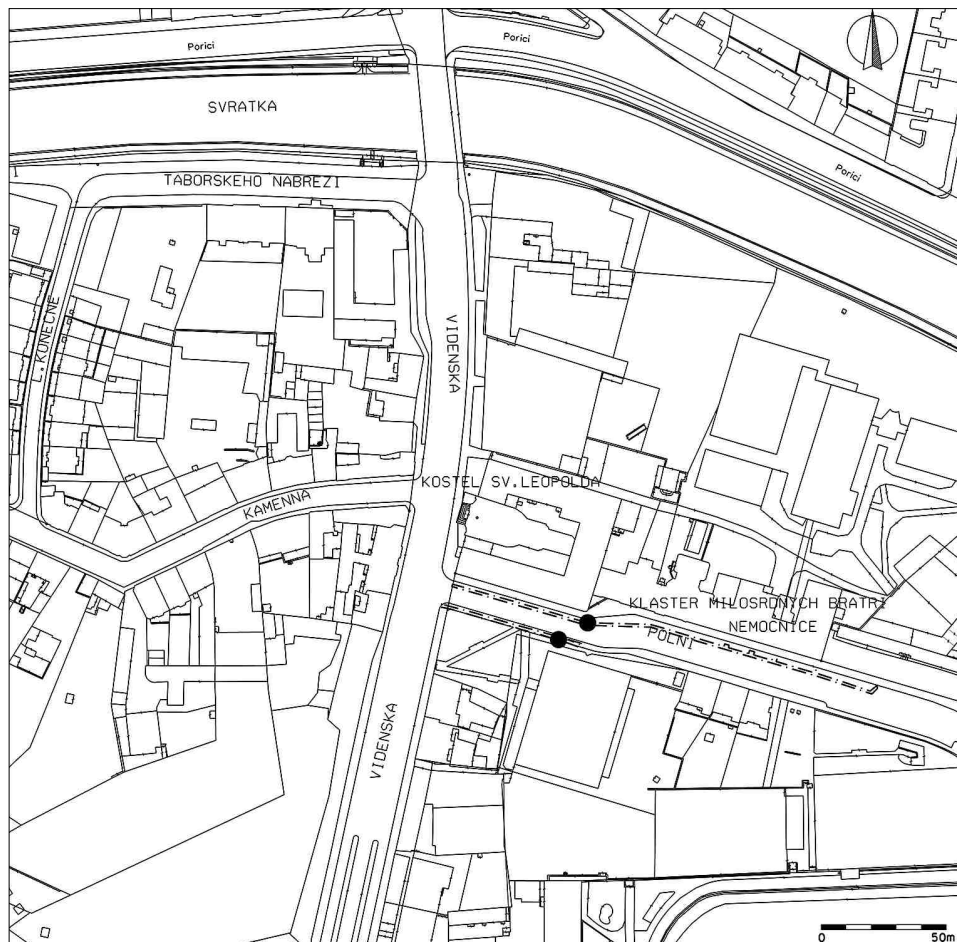
Záchranný výzkum Brno-Štýřice, Polní ulice

Lokalita je situována pod východním svahem klesajícím od Červeného kopce k Vídeňské ulici s nadmořskou výškou 205–207 m. Podloží zde tvoří kvartérní sprašová návěť z doby posledního glaciálu. V jejím nadloží byl zachycen holocenní půdní horizont (*Sedláčková 2012; 2014*). Výzkum společnosti Archaia Brno, o. p. s., probíhal nedaleko nároží ulic Vídeňská a Polní v roce 2011 a 2013 pod vedením L. Sedláčkové, jíž touto cestou děkuji za zpřístupnění materiálu pro publikaci.

H1 (s. j. 112)

Urnový žárový hrob byl uložen pod s. j. 112 a zachycen na jižním profilu (P2) výkopu horkovodu při jihozápadní části ulice Polní, ca 45 m od křižovatky s ulicí Vídeňskou. Zahlouben byl do půdního horizontu (s. j. 101) v niveletě 204,16–204,26 m n. m. Výkop nebyl pozorován. Jeho větší část byla odtěžena před příchodem archeologa. Není vyloučeno, že byl také porušen výkopem s. j. 503.

0101: hnědá – tuhá – plastická prachová hlína; místy zkulturněno; interpretace: půdní horizont.

Obr. 2. Brno – Polní ulice. Poloha obou hrobů ve výkopech inženýrských sítí na ulici Polní.

Fig. 2. Brno – Polní St. Location of both graves in the trench of the utility lines in Polní Street.

0112: tmavě hnědá – tuhá – plastická prachová hlína. Další popis: keramická nádoba s přepálenými kůstkami, nebyla vidět hranice výkopu do půdního typu. Diskuse: může být součástí výplně s. j. 503, situace nebyla vzhledem k pažení dobře interpretovatelná; list terénní dokumentace: 02; datace: pravěk – žárovy hrob?

Nálezy:

1. Spodní část menší dvouuché amfory s náznakem dvojkónického těla s lehce vklopeným dnem (obr. 3). Nad maximální výdutí dvě menší prožlabená pásková ucha. Materiál jemnozrný, místy pórovitý, šedý povrch. Zach. výška 96, průměr max. výdutí 157, průměr dna 80 mm (inv. č. 58/11-112/2) (obr. 5: 1).
2. Větší stěp ze širší ostře profilované misky s široce rozevřeným až odsazeným nálevkovitým hrdlem. Materiál jemnozrný, hnědý povrch. Výška 100, průměr okraje 180, průměr dna 76 mm (inv. č. 58/2011-112/1; obr. 5: 2).

Antropologická analýza: nedospělý, příp. velmi gracilní jedinec.

Obr. 3. Brno – Polní ulice. Torzo zdobené nádoby ze žárového hrobu H2.

Fig. 3. Brno – Polní St. Fragment of a decorated vessel from cremation grave H2.

H2 (s. j. 123)

Urnový žárový hrob dokumentovaný pod s. j. 123 byl zachycen na severním profilu výkopu plynovodu při severozápadní straně ulice Polní, ca 56 m od křižovatky s ulicí Vídeňskou (*obr. 4*). Zachycen byl v nadmořské výšce 203,89–204,05 m. Zahlouben byl do půdního horizontu s. j. 127/101, výkop nebyl pozorován. Od s. j. 112 z výzkumu A058/2011 se nachází vzdušnou čarou ca 14,5 m severovýchodním směrem.

0101: hnědá – tuhá – plastická prachová hlína; interpretace: podloží – půdní horizont.

0123: hnědá – tuhá – plastická prachová hlína; příměsi: velmi malé a malé zlomky kostí, popel; nádoba vyplněná kostmi a popelem; Interpretace: žárový hrob?

Nálezy:

1. Spodní část dvouuché amfory baňatého těla s páskovými uchy (zachováno jedno) nad maximální výdutí. Nad maximální výdutí v pásu uch vhloubená výzdoba sestávající z obvodové linie větších vpichů/zaseků, pět horizontálních řad a linie zavěšených vyplňovaných trojúhelníků. Páskové ucho orámováno trojicí spojenou pod spodním kořenem ucha do hrotu. Technika výzdoby: drobné tečky/jamky/důlky působící místy dojmem jemného brázděného vpichu (?). Dno rovné. Materiál jemnozrnný, hnědošedý „oprýskaný“ povrch (*obr. 6*). Zach. výška 197, průměr max. výdutí 210, průměr dna 84 mm (inv. č. 88/13–123/1).

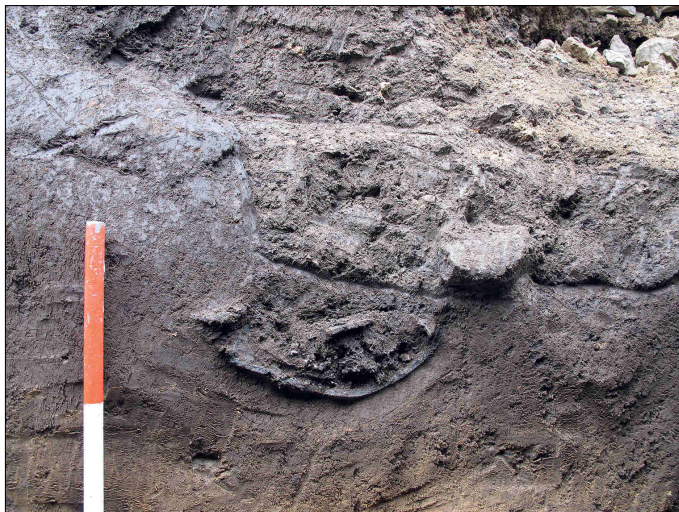
Antropologická analýza: dospělý, starší 15 let.

Rozbor materiální kultury a datování nálezů

Podle popisu náleзовé situace musíme připustit, že menší dvouuchá nezdobená amfora (*obr. 5: 1*) sloužila v H1 (s. j. 112) jako urna, v níž byly zachyceny kalcinované lidské kosti. Mezi jevišovickou keramikou k ní přímé analogie nenacházíme, neboť zde jsou zastoupeny tvary s měkce esovitě profilovaným tělem (*Medunová-Benešová 1977a*, 17 n.), příp. s baňatým tělem, zatímco naše amfora má dvojkónické tělo. Takové tvary bychom mohli spíše najít mezi moravskou šňůrovou keramikou (nepříliš častý tvar). Širší nálevkovitá mísa z téhož kontextu (*obr. 5: 2*) také nepatří k hojným typům (srov. *Medunová-Benešová 1977a*, 24) a ostře profilovaných je ještě méně. Více se s nimi setkáváme mezi materiálem z Vysočan – Palliardiho hradiska (*Medunová-Benešová 1977b*, Taf. 7: 5, 11), avšak svou formou je

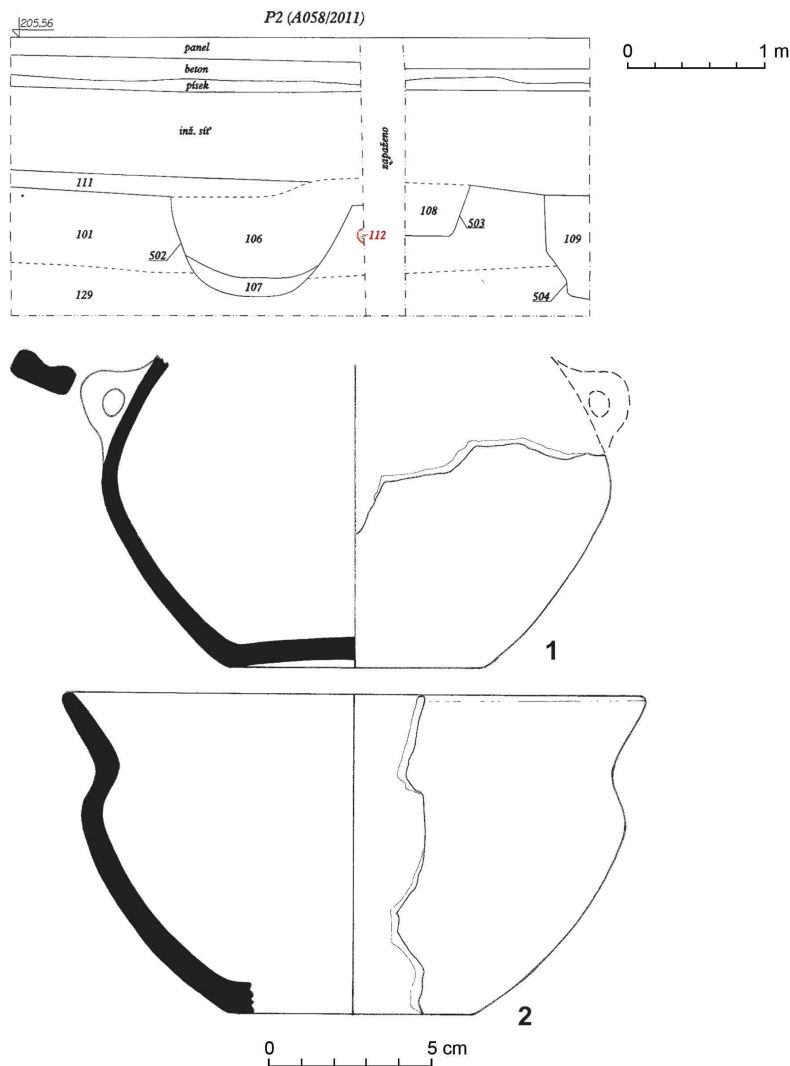
Obr. 4. Brno – Polní ulice.
Uložení 2. žárového hrobu
(H2, s. j. 123) do půdního
horizontu.

Fig. 4. Brno – Polní Street.
Deposition of cremation
grave H2 (stratigraphic unit
123) in the soil horizon.

nejbližší ostře řezaná nálevkovitá mísa z Brna – Starého Lískovce (*Medunová-Benešová – Vitula 1994*, Taf. 28: 15). Opakovaně je najdeme také v náplni řivnáčské kultury např. na výšinném sídlišti Denemark u Kutné Hory (*Zápotocký – Zápotocká 2008*, tab. 28: 7; 39: 6; 41: 4; 45: 4; 47: 5 ad.).

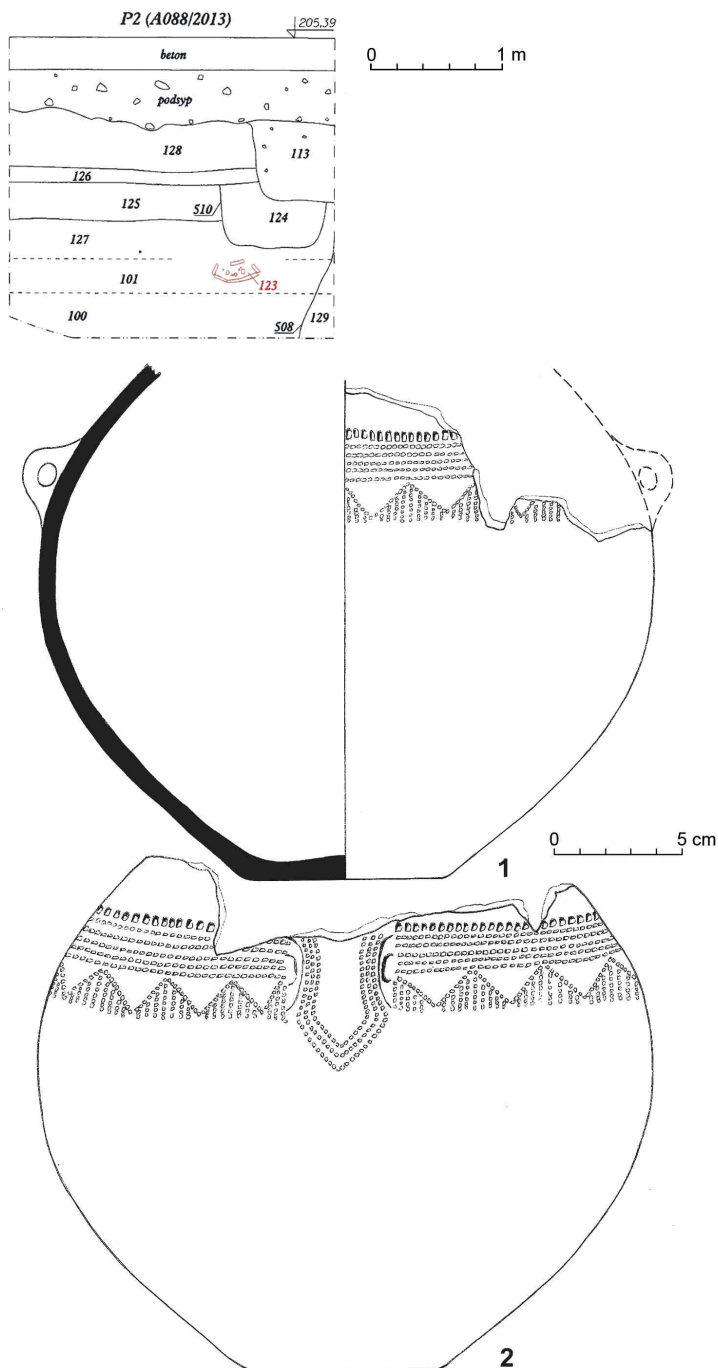
Nejvýraznějším a nejlépe datovatelným zástupcem je větší baňatá zdobená amfora se dvěma uchy nad maximální výdutí, z níž se zachovala pouze spodní část (*obr. 6*). Byla vyplněna kostmi a popelem a tvořila tak urnu ve druhém hrobě (H2; s. j. 123). Z nálezových okolností vyplývá, že byla v hrobě osamocená. Hrobovou jámu se, podobně jako v prvním případě, zachytit nepodařilo. Z typologického hlediska reprezentuje nepříliš častou formu baňatých amfor moravské JeK, zatímco na Slovensku se objevují častěji (*Šuteková 2008*, tab. 32: 5; 35: 14), a to i v bošáckém prostředí (Podolie – obj. 4/63), např. na nádobě s jiným postavením uch blízko sebe, což je mimochodem typický jevišovický projev (*Šuteková 2008*, tab. 1: 23). Mezi uchy nad maximální výdutí amfory z Brna je rozložen pás pro JeK typické výzdoby sestavený z oběžných linií a řady zavěšených vyplněných trojúhelníků. Ucho lemuje tři řady teček/důlků spojené pod kořenem ucha v hrot (*obr. 6: 2*). Výzdoba je opravdu provedena tečkami/jamkami/důlky, které místy připomínají brázděný vpich, ale o ten se asi v tomto případě nejedná. Jak tvarem, tak i výzdobným motivem (otisky šňůry), se velmi podobá již uvedenému torzu amfory z hrobu (?) z Trebatic (*obr. 12: B; Němejcová-Pavůková 1985*, obr. 62: 9). Podobnou výzdobu (včetně zdobení uch – jiný motiv) nacházíme mezi již zmíněným bošáckým materiálem z opevněného sídliště v Podolie, ale i na nižším jevišovickém sídlišti v Kočíně (*obr. 13; Němejcová-Pavůková 1995*, Abb. 1: 2, 3; 2: 1; 4: 1; *Šuteková 2008*, Tab. 18: 6; 21: 6). Tento typický jevišovický ornament se na Moravě objevuje jako nejčastější výzdobný motiv (srov. *Šuteková 2008*, obr. 4) na řadě nádob, jako jsou hrnky, džbány, mísy, amfory. Jeho genezi asi bude nutno vyvozovat z prostředí lublaňských blat a snad také vučedolské kultury, i když tady se neprojevuje v plné šíři (navíc převládá technika vruborezu). Byl tedy patrně rozvinut jako místní výzdobný motiv. Spojení s okrajem východního Přiaľpí by mohly naznačovat hrobové celky z Karpatské kotliny a Dolního

Obr. 5. Brno – Polní ulice. Poloha H1 ve stratigrafických jednotkách a obsah hrobu.
Fig. 5. Brno – Polní St. Location of H1 in stratigraphic units and grave content.

Rakouska (zde už v kontextu šňůrové keramiky), vykazující jisté podobnosti s jevišovickou keramikou, příp. s kulturou Makó/Kosihiy-Čaka (*Kern 2011*). Jejich spojovacím článkem jsou pak lublaňské (vučedolské) mísy na nožkách (*Kulcsár 2011*, fig. 10; 2013, fig. 4; *Kern 2011*, Abb. 2), které ostatně nechybějí ani v jevišovickém prostředí Moravy (srov. hrob z Kroměříže-Miňůvek).

Opor pro přesnější dataci nalezených žárových hrobů v Brně – Polní ulici je v rámci JeK vpravdě málo. Předpokládáme současnost obou blízko sebe situovaných pohřbů. Relativně chronologicky datujeme oba celky především hlavně díky zdobené amfoře z H2 na základě

Obr. 6. Brno – Polní ulice. Poloha H2 ve stratigrafických jednotkách a obsah hrobu.
 Fig. 6. Brno – Polní St. Location of H2 in stratigraphic units and grave content.

Vzorek	hmotnost [g]	počet kostních fragmentů
112	38,8	677
123_2a	394,1	1 682
123_2b	34,4	916
123 celkem (123_2a, 123_2b)	428,5	2 598
112 a 123 dohromady	467,3	3 275

Tab. 1. Hmotnost jednotlivých vzorků a počet kostních fragmentů.

Tab. 1. Weight of individual samples and number of bone fragments.

Velikost (mm)	Vzorek				
	112	123_2a	123_2b	123	kosterní fragmenty z naleziště nedaleko města Příboru
< 04	16,84	5,47	24,56	12,20	10,38
09–05	61,00	39,95	70,96	50,89	50,93
14–10	15,81	30,62	4,37	21,36	25,80
19–15	5,02	13,73	0,11	8,93	8,53
24–20	0,89	5,41	0,00	3,50	2,78
29–25	0,30	2,91	0,00	1,89	0,99
34–30	0,15	0,95	0,00	0,62	0,37
39–35	0,00	0,71	0,00	0,46	0,15
44–40	0,00	0,12	0,00	0,08	0,04
49–45	0,00	0,06	0,00	0,04	0,02
> 50	0,00	0,06	0,00	0,04	0,02

Tab. 2. Množství kostních fragmentů ve stanovených intervalech (%).

Tab. 2. Number of bone fragments in established intervals (%).

analogií do mladší, možná až pozdní JeK, když nejvíce shod nalézáme na sídlišti v Brně – Starém Lískovci, Kočíně a Trebaticích (asi také žárový hrob). Kromě tvaru je naším vodítkem výzdobný motiv kulminující právě v nejmladším období trvání JeK. Nelze si přitom nepovšimnout dost silné vazby na nálezy z jihozápadního Slovenska, a to nejen v materiální náplni, ale především shodným nálezovým kontextem, kterým je rozpoznání zárodku (?) velmi podobného žárového pohřebiště.

Antropologická analýza

Kremační ostatky z obou uren byly podrobeny antropologické analýze. Celkem byly uloženy ve čtyřech sáčcích na vzorky, avšak analyzovány byly pouze tři. Čtvrtý sáček na vzorky označený: „A88/13; Brno – Polní (ze dne 14. 10. 2013), 123, Prosátá hlína z hrobu“ o hmotnosti 1738,9 g totiž obsahoval převážně hlinu, anorganický materiál a drobné fragmenty kostí ne větší než 2 mm. Vzhledem ke skutečnosti, že kremační ostatky byly silně znečištěny hlinou, která znemožňovala použití tzv. „suché metody“ (Nováček 2012), bylo nutné kostní fragmenty separovat v osteologické laboratoři za pomoci kontrolovaného

proudu vlažné vody a síta (s průměrem oka menším než 2 mm). Tento postup tedy nebylo možné aplikovat na zmíněný čtvrtý sáček, protože by došlo k výrazné ztrátě materiálu. Kremační ostatky označené jako 123 z Brno – Polní ulice byly již při převzetí rozděleny do dvou sáčků na vzorky, dále označené jako 123_2a a 123_2b (*Polcerová 2016*).

Hodnocení kremacních ostatků je v současnosti velmi problematické a doposud převládá názor, že kremace mohou poskytnout pouze omezené množství informací (*Williams 2015*). Ačkoliv u lépe dochovaných kremací je občas možné určit pohlaví, věk, popř. některé patologické změny na kostech, u většiny kremací, které jsou vysoce fragmentární, se jedná o problematický úkol. Kremační ostatky lze analyzovat několika způsoby v závislosti na jejich zachovalosti. V tomto případě nebyly kostní fragmenty určené pro antropologickou analýzu v kremací urně, a postup navrhovaný *Chocholem (1958)* s postupným odkrýváním vrstev nebylo možné aplikovat. Kostní fragmenty tvořily společně se zeminou a drobnými kamínky (pod 5 mm v průměru) kompaktní krustu, která se místy drolila, a bylo tedy nutné je separovat. Následně byly ponechány v laboratoři na usušení, jak doporučuje *Chochol (1958)*, avšak navzdory jeho doporučení sušit kosti 2 dny bylo nutné ponechat kostní fragmenty v laboratoři v průměru 5 dní (*Polcerová 2016*). Následně byly kostní fragmenty zváženy kapesní váhou řady HC (*tab. 1*) a poté byly analyzovány metodou *Polcerové et al. (2016)*, porovnány s barevnou stupnicí pro kremací ostatky na základě experimentů provedených *Walkerem et al. (2008)*, se stupnicí *Dokládala (1999)* a v případě vzorku 112 byly změřeny také průměry diafýz lépe zachovaných kostí dlouhého typu.

Žádný z jednotlivých vzorků nepřesáhl hmotnost 2000 g, kterou *Hermann (1988)* doporučuje za hranici, nad kterou je třeba uvažovat o dvoupohřbu (*Polcerová 2016*). Identifikované kostní fragmenty také nenaspovídají přítomnosti více než jednoho jedince v jednotlivých vzorcích.

Barva kostních fragmentů odpovídá stupni spálení vyššímu nebo rovnému 800 °C podle *Walkera et al. (2008)*. Kostní fragmenty jsou bílé, místy světle hnědé, některé světle šedé. Na lomu jsou sytě bílé, mají hladký povrch, jsou tvrdé a křehké. To odpovídá stupni V – křídový stupeň spálení podle *Dokládala (1999)*, a to pro všechny analyzované vzorky (*Polcerová 2016*).

Průměry zachovalejších diafýz kostí dlouhého typu v rámci vzorku 112 se pohybovaly v intervalu 0,3–0,9 cm, přičemž 0,9 cm je maximum, které bylo ve vzorku naměřeno. Deformace a smrštění kremacních ostatků činí obecně přibližně 15 % (*Shipman et al. 1984*). Na základě těchto informací lze předpokládat, že se v případě vzorku 112 jednalo o dětské kremací ostatky, popř. o ostatky velice gracilního jedince (*Polcerová 2016*).

V rámci vzorku 123 byl identifikován kostní fragment s patrnými *alveoli dentales* pro M1 a P2. Dle *Stloukala et al. (1999)* je prořezávání trvalých zubů dokončeno nejčastěji do 15. roku života a dle *Hudáka et al. (2013)* se *dentes premolares* prořezávají většinou mezi 9. a 11. rokem života. Ve vzorku 123 byla také identifikována plně osifikovaná hlavička *radia*, kde dle *Stloukala et al. (1999)* dochází ke kompletnímu spojení osifikačních center mezi 15.–18. rokem života. Zároveň bylo ve vzorku 123 identifikováno sedm drobných zubních fragmentů, které však nebylo možné podrobit odontologické analýze, neboť byly příliš malé a ve velmi špatném stavu. Takto lze pouze odvodit, že jedinec představovaný vzorkem 123 je s největší pravděpodobností starší patnácti let.

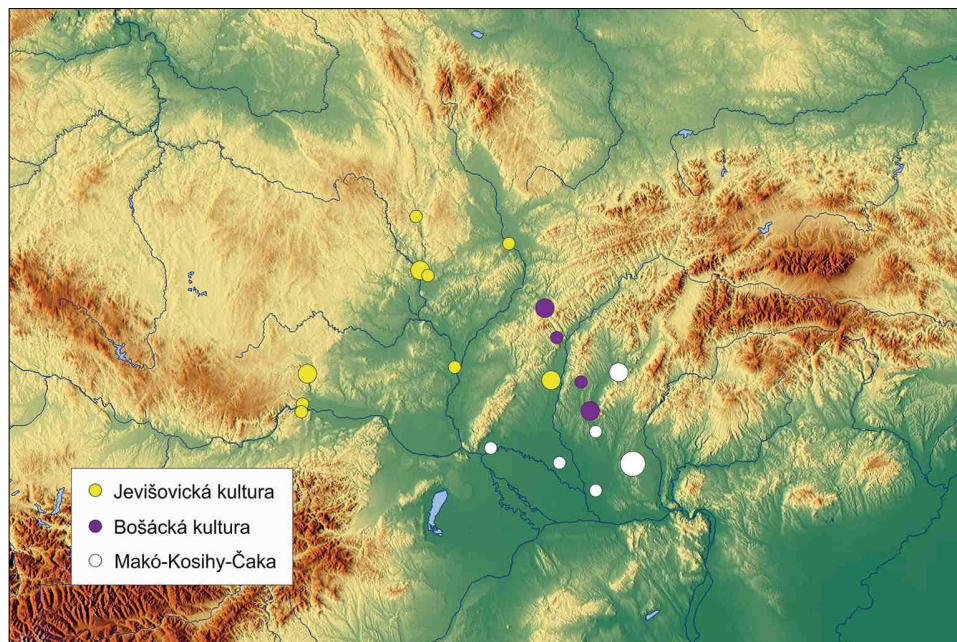
Na základě získaných dat bylo možné oba vzorky porovnat s kremacími ostatky lužické kultury nalezenými nedaleko města Příbora (*Polcerová 2014; Polcerová et al. 2016*),

kteří byly analyzovány stejným postupem. Při porovnání je však nutné zohlednit skutečnost, že jsou posuzovány dva vzorky (112, 123) oproti 72 hrobům z naleziště u Příboru (obr. 14). Obdobně jako kremační ostatky z lokality nedaleko Příboru vykazuje rozložení velikosti kostních fragmentů v obou vzorcích log-normální rozložení (obr. 15). Největší zastoupení kremačních ostatků v předem stanovených intervalech (tab. 2) je opět shodné u vzorků 112 a 123 jako u kremačních ostatků z příborského naleziště a jedná se o interval 5 až 9 mm. Fragmentace vzorků 112 a 123 se podobá fragmentaci kostních fragmentů nalezených nedaleko města Příboru.

Pohřební rítus jevišovické kultury

Pro období mladšího eneolitu jsou na Moravě příznačné jen velmi kusé informace o pohřebním ritu jeho nositelů. Řádná vícehlavá pohřebiště zcela postrádáme, k dispozici jsou *de facto* jen jednotlivé hroby nebo několik hrobů v různých kulturách. Nejinak je tomu v případě jevišovické kultury na Moravě, a to i přes nejasně interpretovatelný nález ze Svitávky-Hradiska (Medunová-Benešová 1993, 196–198) a překvapivý objev dětského kostrového hrobu v blízkosti sídliště v Kroměříži-Miňůvkách (Peška – Tajer 2006; Peška 2011, 297–299, obr. 1) s neobvyklým keramickým obsahem. Situace není o mnoho lepší ani v jiných soudobých kulturách (srov. Ruttkay 1992; Šuteková 2005), přesto se v Dolním Rakousku s nemnoha pohřby připisovanými jevišovické kultuře setkáváme (viz dále).

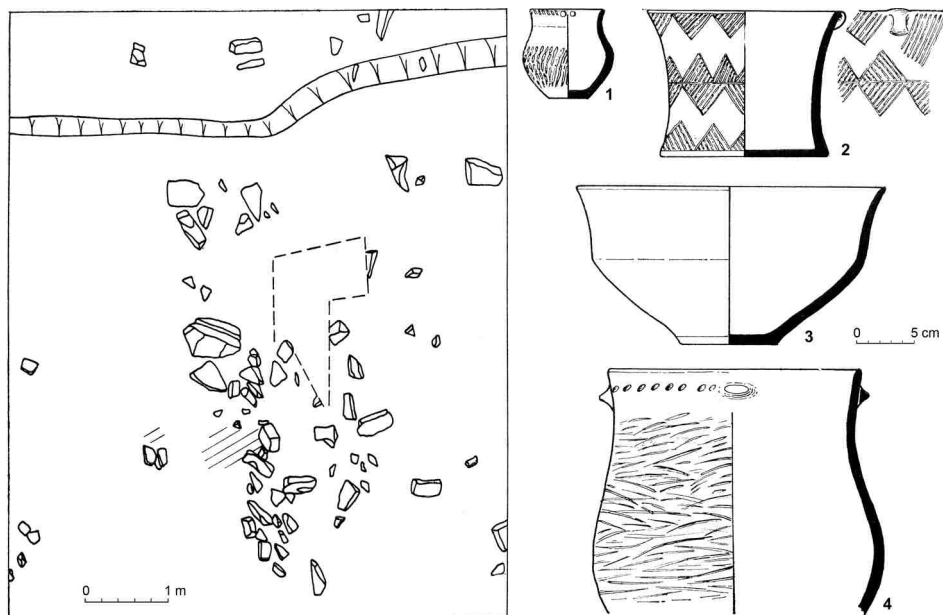
Až donedávna byl za jediný doklad jevišovických pohřebních praktik na Moravě pokládán objev několika nádob ve skrumáži kamenů na výšinném sídlišti v Boskovické brázdě (Svitávka-Hradisko). Na terasovitě upraveném svahu hradiska byla odkryta pod přikrovem kamenů (3 × 5 m) skupina rekonstruovatelných nádob (mísa, hrnec, fragment větší zásobnicovité nádoby zdobené slámováním a hmoždír, rohovcový úšťep a zlomky dvou kostí, z nichž jeden byl přepálen (Štrof 1984; 1994). Podle autora výzkumu i A. Medunové-Benešové (1986, 657; 1993, 196–198) by se mohlo jednat o hrob pod mohylou (obr. 8). Asi 100 m od rovinného sídliště s ca dvacítkou zahloubených objektů pozdní fáze JeK v Kroměříži-Miňůvkách (obr. 9) byl zachycen kostrový hrob dítěte (7–8 let) ve skrčené poloze na pravém boku (orientace ZJZ–VSV) uložený do relativně rozměrné hrobové jámy (270 × 170 × 50 cm) a opatřený dvojicí nádob cizorodého původu v podobě oboustranně zdobené lublaňské misky na plné lalokovité nožce a askoidního džbánu s analogiemi v prostředí kultury Coțofeni v dnešní Transylvánii v Rumunsku (Peška – Tajer 2006; Peška 2011, 297–299, obr. 1; 2013, 29–30, obr. 11). V laboratoři se podařilo mezi lidskými kostmi rozlišit také 1. a 2. molár mladé krávy (tur domácí). Podle antropologické analýzy víme o vystavování jedince blíže nespecifickým stresům (opakovaně s půlročním až ročním intervalem), které se však nestaly příčinou smrti. Mikroabrazce zubů ukazuje na konzumaci smíšené potravy bohaté na obiloviny nejspíše ve formě placek nebo kašovitých jídel (Jarošová *et al.* 2006). Ve starší literatuře se objevila zpráva o údajném hrobě JeK ze Šlapanic (Belcredi *et al.* 1989, 74). V r. 1926 měl ohlásit jeho nález řídící učitel Příbyslavský z Jiřkovic v cihelně nad kostelem, kde měl před léty vykopat jordanovský hrob J. Knies. Dovolujeme si citovat z nálezové zprávy: „Ze zbytků jámy tmavou hlínou naplněné a ještě asi 1. 20m hluboké nelze rozeznati, byl-li tu hrob nebo jáma odpadková, z nálezů však, jež cihláři odevzdali p. zvěrolékaři Jos. Stávkovi ve Šlapanicích, dalo by se souditi spíše na hrob. Zachována byla

Obr. 7. Mapka rozšíření hrobů a pohřebišť v období mladého eneolitu v oblasti středního Podunají.
Fig. 7. Map of the distribution of graves and cemeteries in the Late Eneolithic period in the central Danube region.

z něho hrubá amfora typu jevišovického s dvěma uchy na vydutí /úplně shodná s amforou z Jevišovic, J. Palliard, Wien. Präh. Zs. I, 1914. obr. 31/, kostěné šídlo a 2 ploché sekerky kamenné se souměrně obroušeným ostřím“ (Červinka 1926). Nálezy nejsou dnes dohledatelné. Jednalo-li by se skutečně o amforu vyobrazenou J. Palliardem z Jevišovic, nabyla by kulturní příslušnost na vysoké pravděpodobnosti. Hrob z Miňůvek by pak jen potvrzoval existenci inhumací u lidu JeK, i když to o šlapanickém nálezu nelze prohlásit jednoznačně (o kostech není ve zprávě zmínka). Přidáme-li k dosavadnímu přehledu oba urnové žárové hroby z Brna-Polní ulice, jsme s výčtem pohřebních aktivit JeK na Moravě u konce.

Několik hrobů JeK známe také z území Dolního Rakouska. Antropologicky blízký Miňůvkám je kostrový hrob 6–8letého dítěte ve skrčené poloze v hloubce 60 cm z Hohenau an der March. U hlavy a rukou ležely dvě miniaturní nádoby (hrnek a uvnitř zdobená mistička na třech nožkách), u nohou pak metatarzální kost telete (*Mitscha-Märheim* 1958; *Ruttkay* 1995, 187, Abb. 32: 1, 2). Zvláště nápadná je analogie uložení interně zdobené misky, mající protějšky v žárovém hrobě 8 z Čaky (kultura Makó/Kosihy-Čaka: naposled *Benkovsky-Pivovarová* 2007, Abb. 1) nebo dále v Karpatské kotlině (Budapest, Rákosc-saba-Péceli út.; Ordacsehi-Kécsimező: *Kulcsár* 2011, fig. 10; 2013, fig. 4). Chronologicky jen o málo starší nebo shodně obdobně zdobené misky s vučedolskými motivy doprovázejí výbavu hrobů kultury se šňůrovou keramikou také v údolí řeky Traisen jižně od Dunaje v Dolním Rakousku, v prostředí, kde se v keramice objevují vlivy kultury jevišovické, ale také Makó/Kosihy-Čaka (*Kern* 2011, Abb. 2: 6). Společným znakem těchto pohřbů je pří-

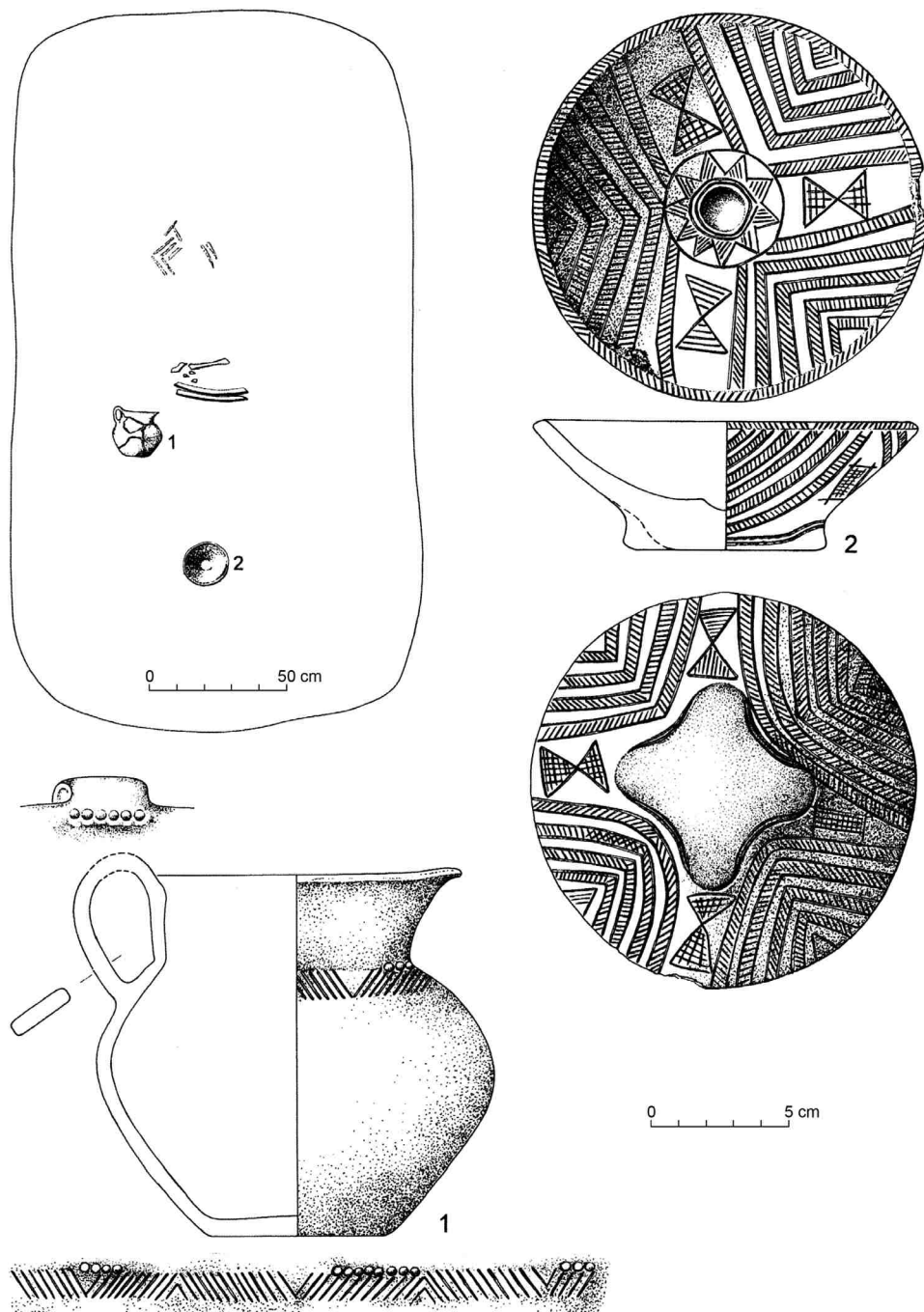

Obr. 8. Svitávka-Hradisko. Hrob (?) pod kamennou mohylou a jeho keramický inventář (podle Štřof 1984).
Fig. 8. Svitávka-Hradisko. Grave (?) beneath a stone barrow and its pottery inventory (after Štřof 1984).

tomnost zvířecích kostí, která byla zaznamenána v Miňůvkách (viz výše) a známe je rovněž z Hohenau, Bánova (bošácká k.), Bajče a Krásna (Makó/Kosihy-Čaka). Kostrový dvojhrob z lokality Palt, v jehož inventáři se dochoval pouze hliněný přeslen, byl původně zařazen do mladého eneolitu (Ruttkey 1975a). Datování se zdá být potvrzeno přítomností sídlště JeK v bezprostředním sousedství (srov. Schmitsberger 2006). E. Ruttkey upozorňuje na sedm nepublikovaných „mladoneolitických“ hrobů z okolí, ale kulturně je blíže nespecifikuje. Naznačuje možnost, že všechny hroby tohoto časového úseku leží většinou osamoceně, maximálně ve dvojicích, což zatím koresponduje se situací na Moravě. Dva žárové hroby v kamenných skříňkách jsou uváděny z Gars-Thunau, Obere Holzwielse (Ruttkey 1992, 282 ad.; 1995, 187–188, Abb. 32: 8–12) ve vzdálenosti jen 3,5 m od sebe (obr. 10, 11). Uloženy mohly být pod stejnou mohylou a kamenná konstrukce upomíná podle E. Ruttkey (1995, 188) na starší časně eneolitické středomoravské mohyly baalberské skupiny. Značný časový odstup a kamenný prvek v případě Svitávky-Hradiska však nevylučují autonomní kamenné konstrukce u pohřbů JeK.

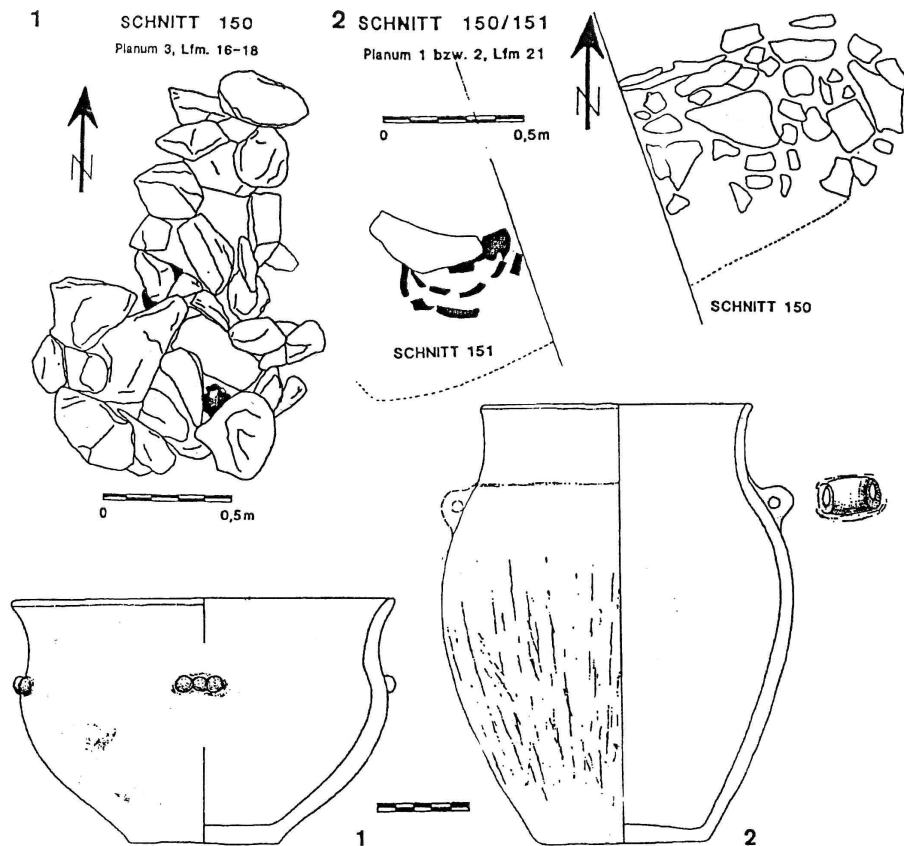
Pohřební ritus v mladším eneolitu v okolí

Na rozdíl od území Čech (Dobeš 1998; 2008), kde má nejbližší k nálezům z Brna-Štýřic hrob z Předměřic ve východních Čechách (Hájek – Vlček 1956), pohřby kultury kulovitých amfor ani Makó/Kosihy-Čaka z Moravy dosud neznáme. Část bošáckého pohřebiště uvádí

Obr. 9. Kroměříž 3 – Miňůvky, Křivky. Kostrový hrob jevišovické kultury (podle Peška 2011).

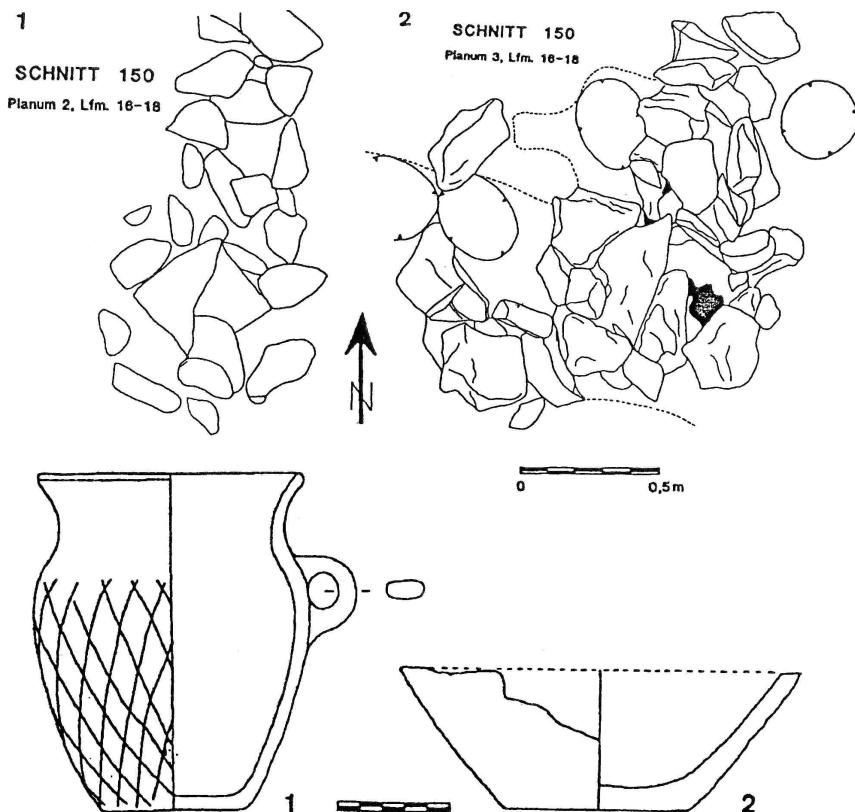
Fig. 9. Kroměříž 3 – Miňůvky, Křivky sites. Jevišovice culture Inhumation grave (after Peška 2011).

Obr. 10. Thunau – Gars am Kamp „Holzwiese“ H 1 (podle Ruttkay 1992).

Fig. 10. Thunau – Gars am Kamp „Holzwiese“ H 1 (after Ruttkay 1992).

J. Pavelčík (1993, 204; 2004, 258, obr. 4, 5) z Bánova: dva kostrové hroby ve skrčené poloze s kusem břevna (?) a keramikou. V Jelšovcích na jihozápadním Slovensku byly objeveny rovněž dva kostrové hroby patřící bošácké kultuře (Bátora 1984, 30; 1986, 263; 2000, 12). První ženský (H 70) obsahoval amforu (zatím nepublikovanou) a pochází z něj absolutní datum: Bln 4375–4320±45 BP (Görsdorf 1995, 205; 2000, 568), tj. podle nejnovější kalibrace (Oxcal v. 4. 2. 4) 3011–2892 BC 1 sigma a 3030–1879 BC 2 sigma. Druhý, dětský hrob obsahoval jen kamennou sekeru (laskavá informace J. Bátory). Jako birituální se jeví kultura Makó/Kosihy-Čaka s jasnou převahou žárového ritu (Vladár 1966, 270 ad.; Vollmann 2005; Kulcsár 2009), který vůbec v Karpatské kotlině již od doby badenské kultury jasně dominuje. Převažuje ale např. také v oblasti řivnáčské kultury ve středních Čechách (srov. Turek 2005, 264 ad.; Zápotocký 2008), zatímco z oblasti kultury kulovitých amfor jsou k dispozici pouze inhumace (Wiślański 1979; Szmyt 1996). G. Kulcsár řadí mezi pohřby Makó/Kosihy-Čaka také žárový hrob z Moravské Nové Vsi – Hrušek, Brna-Modřic a za symbolický hrob považuje dvojici nádob z jámy z Mušova – U sv. Jana (Kulcsár 2009, 46 ad., fig. 6, 14, 15). Pro odlišné datování (v prvním případě kultury zvoncovitých pohárů

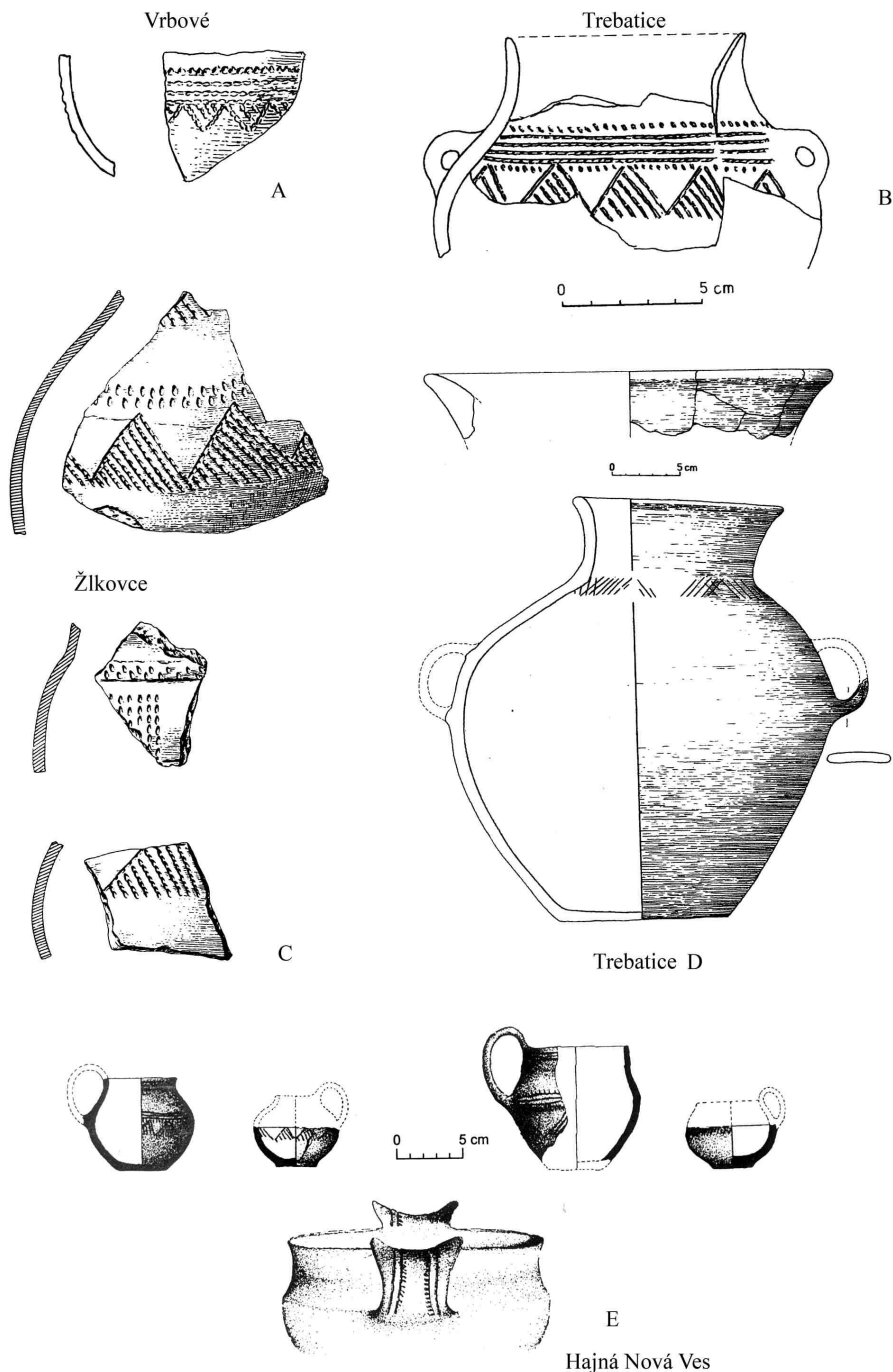
Obr. 11. Thunau – Gars am Kamp „Holzwiese“ H 2 (podle Ruttkay 1992).

Fig. 11. Thunau – Gars am Kamp „Holzwiese“ H 2 (after Ruttkay 1992).

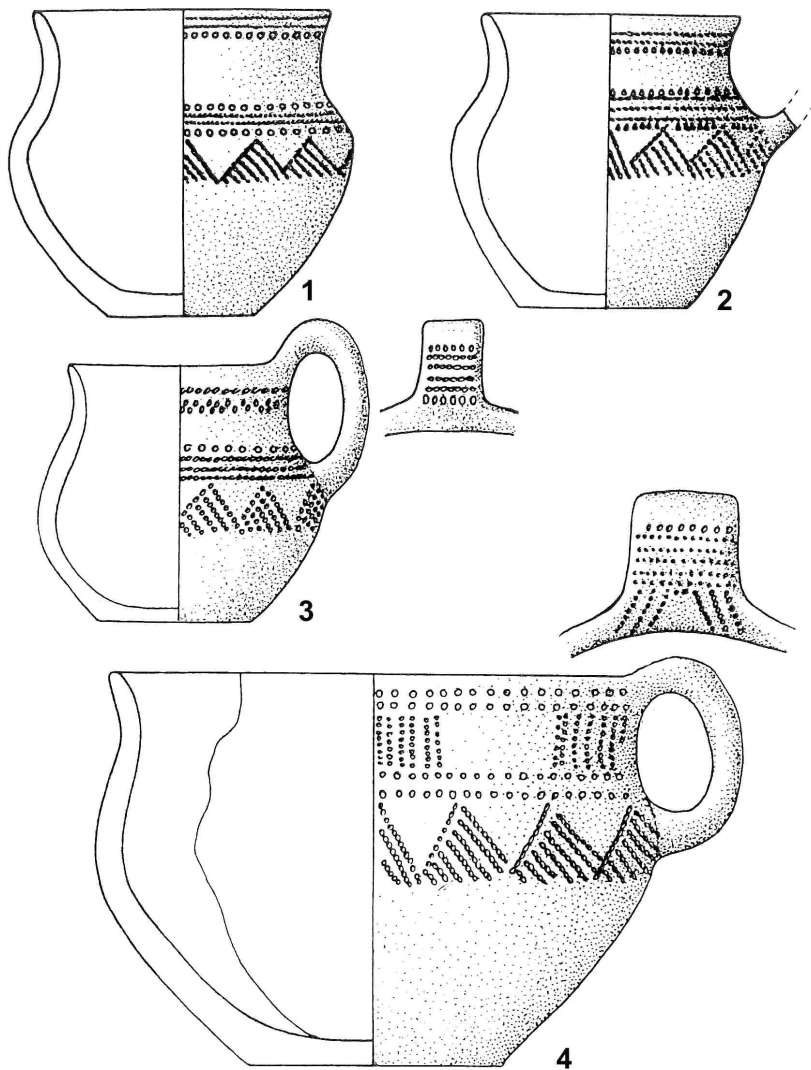
a ve druhém kultury moravské šňůrové keramiky) se již spoluautor tohoto příspěvku vyslovil (Peška 2013, 67 ad.).

Biritualismus je příznačný pro řivnáčskou kulturu v Čechách. Uváděno je 13 jistých a 12 nejistých nalezišť (Dobeš 1998). Skříňkové hroby pocházejí z Běchovic, Českého Brodu a Stehelčevsi. Žárové jsou buď urnové, nebo také skříňkové (Neratovice, Stehelčeves-Homolka, Stehelčeves – U zájezdu). Dva popelnicové hroby evidujeme z výšinných poloh z Vraného-Čertovky a Stehelčevsi-Homolky. Za mohylové lze snad považovat případy z Úholiček a Žalova. Výjimečný je žárový hrob v koutě řivnáčské polozemnice z Tuchoměřic (Zápotocký 2008, 102–104) a nejnovější nález šesti jedinců v chatě z Kněžívky (Šulová 2012). Unikátní birituální trojhrob v kamenné skřínce z Velvar, obsahující mj. měděné plechové soudkovité perly, napodobeniny lastur, dva spirálovité náramky a půlměsícovitý pektorál s vybiženou výzdobou, je řazen jednak do kamýcké fáze badenské kultury (Neustupný – Zápotocký 2008, 94, obr. 28), jednak do protořivnáčského, resp. staršího stupně řivnáčské kultury (Dobeš 2013, 59). Hroby chamské kultury neznáme žádné.

Za nejpozoruhodnější lze však považovat jevišovické nálezy z Trebatic na jihozápadním Slovensku, které se velice podobají situaci na Moravě. Při zemních pracích v r. 1984

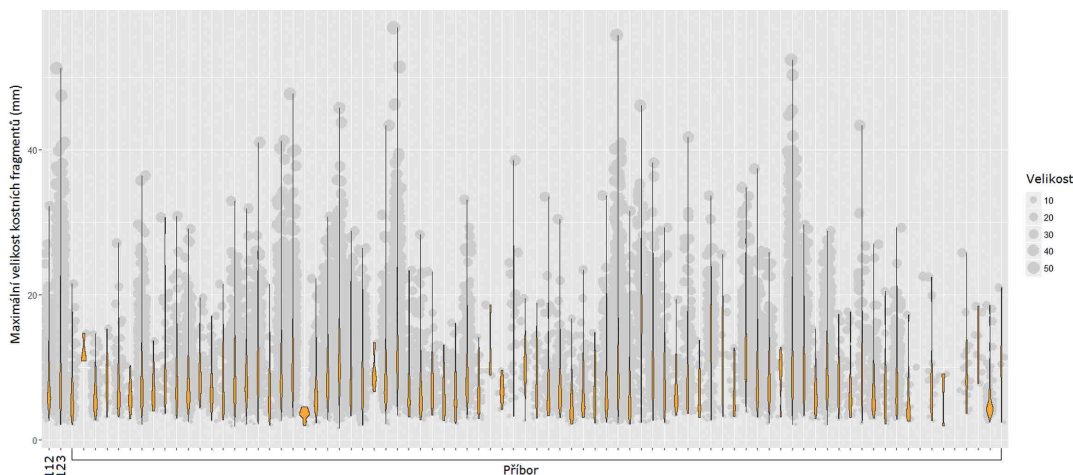
Obr. 12. Výběr keramického inventáře jevišovické kultury na jihozápadním Slovensku (podle Šuteková 2008).
 Fig. 12. Selection of Jevišovice culture pottery inventory in southwest Slovakia (after Šuteková 2008).

Obr. 13. Kočín – výběr keramiky z jevišovického sídlíště (podle Němejcová-Pavúková 1995).

Fig. 13. Kočín – pottery selection from Jevišovice culture settlement (after Němejcová-Pavúková 1995).

se zde našlo v hloubce 60 cm vícero střepů z amfory zdobené velice podobně (šňůrou) jako amfora z H2 v Brně (obr. 12: B); svého času byla řazena do bošácké skupiny (Němejcová-Pavúková 1985, 173, obr. 62: 9). O rok později došlo nedaleko k dalšímu nálezů: v hloubce ca 43 cm na rozhraní ornice a sprašového podloží ležely střepy z větší rekonstruovatelné dvouuché amforovitě nádob (asymetrické) zdobené na hrdle řadou vstřícných rýh a jedné nebo více nerekonstruovatelných nádob. Mezi střepy se vyskytovaly kalcinované lidské kosti (Němejcová-Pavúková – Klíčo 1986, 169, obr. 70). Antropologickou analýzou (Jakab 1986) bylo zjištěno, že se jedná o žárový dvojhrob dvou žen zemřelých ve věku 50–60 let.

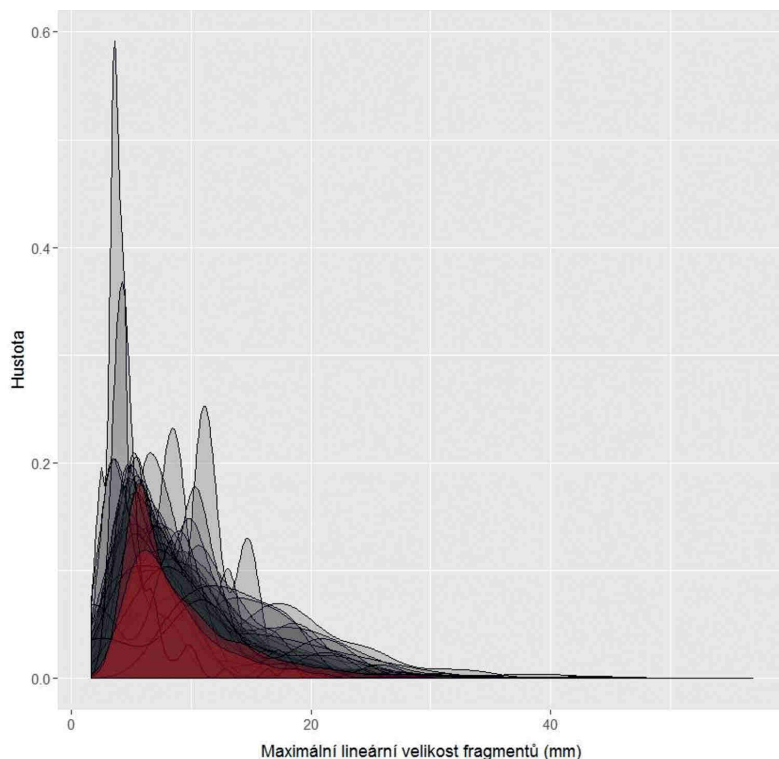

Obr. 14. Porovnání velikosti kostních fragmentů vzorků 112 a 123 z Brna-Štýřice s kostními fragmenty z lokality u města Příbora.

Fig. 14. Comparison of the size of bone fragments in samples 112 and 123 from Brno-Štýřice with the bone fragments from the site near the town of Příbor.

Hrob autoři datovali do bošácké skupiny, příp. do skupiny Kosihy-Čaka (*Němejcová-Pavůvková – Klčo 1986*, 169). Nový objev byl učiněn jen 20 m (!) od torza amfory, nálezy jsou dnes spojovány s kulturou jevišovickou (*Šuteková 2008*, 150) a na základě zkušenosti z Brna – Polní ulice není vyloučeno, že i dřívější nález torza zdobené amfory reprezentuje zničený urnový hrob. Pak bychom měli co dočinění s prvním žárovým pohřebišťem JeK na Slovensku, podobně jako v případě analyzovaných hrobů z Brna. Ještě jedna skutečnost pojí obě lokality s prostředím pozdní JeK, a to podobnost ornamentu na amfoře z dvojhrobu s askoidním džbánekem z kostrového hrobu v Kroměříži-Miňůvkách (*obr. 9: 1; 12: B; Peška – Tajer 2006*, obr. 3: 1; *Peška 2011*, obr. 1: 1), ale také s materiálem ze sousedícího sídliště a ze sídliště v Křenovicích (*Peška – Tajer 2009*, obr. 9: 15; 10: 5; 11: 4, 6; 16: 10; 17: 4; *Peška 2011*, obr. 7: 15; 9: 9; 11: 10), kde spatřujeme silný zásah z jihovýchodu v podobě kultury Coțofeni nebo následné skupiny Livezile z oblasti západní Transylvánie. Vše ukazuje na to, že do stejného rámce můžeme přiřadit minimálně žárový dvojhrob z Třebatic.

Kostrový i žárový ritus má na českomoravském území hlubokou tradici již od počátku zemědělského pravěku (objev birituálního pohřebiště kultury s lineární keramikou v Kralicích na Hané: *Šmíd 2012*). Blížším pohledem dojdeme ke zjištění, že většina pravěkých kultur je v zásadě birituální. V badenské kultuře jsou v celkové převaze kostrové hroby, když celá jižní oblast rozšíření žárové hroby prakticky nezná, zatímco v severním pásmu je tomu naopak (srov. *Banner 1956; Kalicz 1963; Primas 1977; Bondár – Raczký eds. 2009*). Kostry leží na pravém i levém boku bez pohlavního rozlišení s měnící se orientací. Na námi sledovaném území známe pouze několik málo žárových pohřbů. O kultuře kulovitých amfor víme, že pohřbívala výlučně kostrově, o bošácké, řivnáčské a jevišovické kultuře byla řeč výše. Převahu žárových hrobů zaznamenáváme u komplexu Makó/Kosihy-Čaka a Somojvár-Vinkovci (*Vollmann 2005; Kulcsár 2009*), a vůbec v celé Karpatské kotlině té doby.

Obr. 15. Superpozice maximální lineární velikosti kostních fragmentů vzorků 112 a 123 z Brna-Štýřic (červeně) a kostních fragmentů z lokality u města Příbor.

Fig. 15. Superposition of the maximum linear size of bone fragments in samples 112 and 123 from Brno-Štýřice (in red) and the bone fragments from the site near the town of Příbor.

Zajímavá je myšlenka spojování kostrových pohřbů s průnikem východoevropských elementů, kde je jednoznačný kostrový ritus v celé oblasti jámové kultury (Shishlina 2008; Pető – Barcsi 2011; Dani – Horváth 2012; Frînculeasa et al. 2013; Kaiser – Winger 2015), zvláště v kontextu posledních výsledků paleogenetických analýz, kladoucích na podíl jámového genomu značný důraz (Alentoft et al. 2015; Haak et al. 2015; Heyd 2017). Biritualismus registrujeme také v kulturách Glina–Schneckenberg, Coțofeni, skupina Jedinec etc. (Ciugudean 2011; Gogâltan 2013). Výrazné zastoupení obojího ritu sledujeme v csepelské skupině kultury zvoncovitých pohárů, ovšem s jasnou nadvládou kremací, podobně je na tom i nagyrévska kultura (zde kostrové hroby jasně minoritní). V téže době je situace na Moravě přesně opačná. V obou pohárových kulturách jasně dominují kostrové hroby a minoritní kremace se pohybuje mezi 5 a 15 %. Pozoruhodnou enklávou je výhradně kostrový pohřební ritus v kultuře Maroš, včetně její počáteční fáze Óbéba–Pitvaros (Primas 1977; Gírić 1984; Vollmann 2005), která však již patří na počátek starší doby bronzové. Vzhledem k velmi sporadické pramenné bázi funerálních kontextů středního a mladšího eneolitu nejsme zatím schopni genezi pohřebního ritu, čili ani původ inhumací, ale ani kremací v jevišovickém, event. okolním prostředí, uspokojivě postihnout.

Závěr

Nevelký keramický soubor jevišovické kultury, získaný při záchranném výzkumu v Brně – Polní ulici, přinesl zásadní poznatek v podobě objevu prvního (byť malého) žárového pohřebiště zmíněné kultury na Moravě. Doposud jsme z této formace znali jen jednotlivé hroby nebo dvojici žárových pohřbů z Dolního Rakouska (někdy nejasné nálezové okolnosti). Z Moravy byl dlouhou dobu k dispozici jen nález (hrob pod mohylou?) z výšinné polohy Svitávka-Hradisko a z pramenů dnes neidentifikovatelný hrob ze Šlapanic, takže nejpádňejším důkazem pohřebních praktik nositelů JeK zůstal dětský kostrový hrob z Kroměříže-Miňůvek. Společně s novou identifikací podobného žárového pohřebiště v Trebaticích je tak i v dalších regionech potvrzena biritualita lidu JeK, mající např. v Karpatské kotlině dlouhodobější tradici. Zároveň se ukazuje, že v jisté době trvání JeK vzniká v oblasti jihozápadního Slovenska plnohodnotná jevišovická enkláva nejspíše již v době trvání okolní bošácké oikumeny. Společné znaky obou regionů lze spatřovat prostřednictvím pohřebních kontextů mj. ve vztahu k silnému jihovýchodnímu ovlivnění z oblasti dnešního Rumunska (Miňůvky, Trebatice), k němuž dochází patrně v závěru vývoje JeK (podle datování současných moravských sídlišť mezi 2700 a 2560 BC). Myšlenka o přímém posunu cizích obyvatel, pro niž ostatně nemáme přímé důkazy, navíc brání žárový hrob z Trebatic, kde urna ve formě asymetrické amfory (pro JeK netypický tvar) nese výzdobné znaky shodné s moravským hrobem i sídlišti, avšak z mateřského prostředí kultur Coțofeni a Livezile známe výhradně kostrové pohřby. Nové pohřebiště z Brna-Štýřic datujeme do mladší nebo pozdní fáze JeK (fáze Jevišovice B a Brno – Starý Lískovec/Křenovice/Miňůvky: *Peška 2011*, 318).

Aplikace nové antropologické metody diagnostiky kalcinovaných kostí přinesla také své ovoce, takže známe přesnou fragmentaci jedinců s kremační teplotou 800 °C nebo vyšší. Vysoká fragmentace kostí však nedovolila bližší odhad věku a pohlaví pohřbených jedinců.

Nevelký, ale o to důležitější soubor ukazuje ve zcela novém světle další podobu pohřebních praktik nositelů jevišovické kultury (nejen na Moravě), které byly dříve považovány téměř za neznámé, a naznačuje cestu a možnosti dalšího badatelského úsilí v tomto směru.

Literatura

- Allentoft, M. E. – Pokutta, D. – Willerslev, E. 2015: Bronze Age population dynamics and its impact on modern Eurasian genetic structure. *Nature* 522, 11 June 2015, 167–172.
- Banner, J. 1956: Die Pécelér Kultur. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bátora, J. 1984: Druhá sezóna záchranného výskumu v Jelšovciach. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1983, Nitra: Archeologický ústav SAV, 29–31.
- Bátora, J. 1986: Výskum pohrebiska zo staršej doby bronzovej v Jelšovciach. *Archeologické rozhledy* 38, 263–274.
- Bátora, J. 2000: Das Gräberfeld von Jelšovce/Slowakei. Ein Beitrag zur Frühbronzezeit im nordwestlichen Karpatenbecken. *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, Band 16. Kiel: Oetker/Voges.
- Belcredi, L. – Čížmář, M. – Košťářík, P. – Oliva, M. – Salaš, M. 1989: Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov. Brno: Okresní muzeum Brno-venkov.
- Benkovský-Pivovarová, Z. 2007: Zur Grabkeramik der Kosihi-Čaka/Makó-Kultur. *Archaeologia Austriaca* 89 (2005), 133–143.
- Bondár, M. – Ráczky, P. eds. 2009: The Copper Age cemetery of Budakalász. Budapest: Pytheas.
- Ciugudean, H. 2011: Mounds and Mountains: Burial Rituals in Early Bronze Age Transylvania. In: S. Brecki – R. E. Németh – B. Rezi eds., *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin*. Proceedings of

- the International Colloquium from Târgu Mureş 8–10 October 2010, Târgu Mureş: Editura Mega, 21–59.
- Červinka, I. L. 1926: Šlapanice, okr. Brno-venkov. Nálezová zpráva dep. in archiv ARÚ AV ČR Praha čj. 413/26, ARÚ AV ČR Brno čj. 793/65.
- Dani, J. – Horváth, T. 2012: Őskori kurgánok a magyar Alföldön. A Gödörsíros (*Jamnaja*) entitás magyarországi kutatása az elmúlt 30 év során. Budapest: Archaeolingua.
- Dobeš, M. 1998: Gräber der Kugelamphorenkultur in Nordwestböhmen. Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde 6/7, 133–179.
- Dobeš, M. 2008: Kultura kulovitých amfor. In: E. Neustupný ed., Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit, Praha: Archeologický ústav AV ČR, 115–122.
- Dobeš, M. 2013: Měď v eneolitických Čechách. Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque 16. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Dokládál, M. 1999: Morfologie spálených kostí: význam pro identifikaci osob. Brno: Lékařská fakulta Masarykovy univerzity v Brně.
- Frânculeasa, A. – Preda, B. – Negrea, O. – Soficaru, A.-D. 2013: Bronze Age tumularly graves recently investigated in Northern Wallachia. *Dacia* N. S. LVII, 23–63.
- Girić, M. 1984: Die Maros-Kultur. In: N. Tasić Hrsg., Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans. Balkanoški Institut Sanu 22, Beograd, 33–58.
- Gogâltan, F. 2013: Transilvania și spațiul Nord-Pontic. Relații interculturale între sfârșitul epoch cuprului și începutul epoch bronzului (ca 3500–2500 A. Chr.). *Terra Sebus. Acta Musei Sabasiensis* 5, 31–76.
- Görsdorf, J. 1995: Datierung von Menschenknochen aus dem Gräberfeld Jelšovce. In: J. Pavúk – J. Bátora, Siedlung und Gräber der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. *Archaeologica Slovaca Monographiae*, Bd. 5, Nitra: Archäologisches Institut der Slowakische Akademie der Wissenschaften, 205–208.
- Görsdorf, J. 2000: Interpretation der Datierungsergebnisse von Menschenknochen aus dem Gräberfeld Jelšovce. In: J. Bátora, Das Gräberfeld von Jelšovce/Slowakei. Ein Beitrag zur Frühbronzezeit im nord-westlichen Karpatenbecken. *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*, Band 16, Kiel: Oetker/Voges, 565–570.
- Haak, W. – Lazaridis, I. – Patterson, N. – Rohland, N. – Mallick, S. – Llamas, B. – Brandt, G. – Nordenfelt, S. – Harney, E. – Stewardson, K. – Fu, Q. – Mitnik, A. – Bánffy, E. – Economou, C. – Francken, M. – Friederich, S. – Pena, R. G. – Hallgren, F. – Khartanovich, V. – Khokhlov, A. – Kunst, M. – Kuznetsov, P. – Meller, H. – Mochalov, O. – Moiseyev, V. – Nicklisch, N. – Pichler, S. L. – Risch, R. – Rojo Guerra, M. A. – Roth, C. – Szécsényi-Nagy, A. – Wahl, J. – Meyer, M. – Krause, J. – Brown, D. – Anthony, D. – Cooper, A. – Alt, K. W. – Reich, D. 2015: Massive migration from the steppe was a source for Indo-European languages in Europe. *Nature* 522, 11 June 2015, 207–211.
- Hájek, L. – Vlček, E. 1956: Kostrové hroby z Předměřic. *Památky archeologické* 47, 1–30.
- Heyd, V. 2017: „Kosinna's Smile“. *Antiquity* 91/355, 348–359.
- Hudák, R. – Kachlík, D. a kolektiv 2013: *Memoria anatomie*. Praha: TRITON (druhé vydání).
- Chochol, J. 1955: Dosavadní výsledky anthropologického rozboru lužických žárových pohřbů z českých zemí. *Památky archeologické* 49, 559–582.
- Jakab, J. 1986: Antropologická analýza žirového hrobu z Trebatíc. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1985*, Nitra: Archeologický ústav SAV, 107–108.
- Jarošová, I. – Králík, M. – Nováček, J. – Peška, J. – Tajer, A. 2006: Antropologické hodnocení tělesných pozůstatků jedince jevišovické kultury (?) z lokality Kroměříž 3 – Miňůvky, Křivky. In: M. Bém – J. Peška eds., *Ročenka 2005*, Olomouc: Archeologické centrum Olomouc, 53–71.
- Kaiser, E. – Winger, K. 2015: Pit graves in Bulgaria and the Yamnaya Culture. *Prähistorische Zeitschrift* 90, 114–140.
- Kalicz, N. 1963: Die Pécelér (Badener) Kultur und Anatolien. Budapest: Academia Scientiarum Hungarica.
- Kern, D. 2011: Ostösterreich im Endneolithikum – Am Ende der Welt?. In: T. Doppler – B. Ramminger – D. Schimmelpfennig Hrsg., *Grenzen und Grenzräume? Beispiele aus Neolithikum und Bronzezeit. Fokus Jungsteinzeit. Berichte der AG Neolithikum 2*, Kerpen-Loogh: Welt und Erde Verlag, 25–36.
- Kulcsár, G. 2009: The Beginnings of the Bronze Age in the Carpatian Basin. The Makó-Kosihy-Čaka and the Somogyvár-Vinkovci Cultures in Hungary. *Varia Archaeologica Hungarica* XXIII. Budapest: Archaeolingua.
- Kulcsár, G. 2011: Untangling the Early Bronze Age in the Middle Danube Valley. In: G. Kovács – G. Kulcsár eds., *Ten Thousand Years along the Middle Danube. Life and Early Communities from Prehistory to History. Varia Archaeologica Hungarica* XXVI, Budapest: Archaeolingua, 179–210.

- Kulcsár, G. 2013: Glimpses of the Third Millenium BC in the Carpathian Basin. In: A. Anders – G. Kulcsár eds., *Moments in Time. Paper Presented to Pál Raczy on His 60th Birthday*. Ósregészeti Tanulmányok/ Prehistoric Studies I, Budapest: L'Harmattan, 643–659.
- Matějčková, A. – Dvořák, P. eds. 2012: Pohřebiště z období zvoncovitých pohárů na trase dálnice D1 Vyškov – Mořice. *Pravěk Suppl.* 24. Brno: Ústav archeologické památkové péče.
- Medunová-Benešová, A. 1977a: Jevišovická kultura na jihozápadní Moravě. *Studie Archeologického ústavu ČSAV Brno V/3*. Praha: Academia.
- Medunová-Benešová, A. 1977b: „Pallardiho hradisko“. Eine äneolithische Höhensiedlung bei Vysočany, Bez. Znojmo. *Katalog der Funde. Fontes Archaeologicae Moraviae* 9. Brno: Archeologický ústav ČSAV.
- Medunová-Benešová, A. 1986: Hmoždířovité nádoby v moravském mladém eneolitu. *Archeologické rozhledy* 38, 650–660.
- Medunová-Benešová, A. 1993: Jevišovická kultura. In: V. Podborský a kol., *Pravěké dějiny Moravy*, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 191–200.
- Medunová-Benešová, A. – Vitula, P. 1994: Siedlung der Jevišovice-Kultur in Brno-Starý Lískovec, Bez. Brno-město. *Fontes Archaeologicae Moraviae* XXII. Brno: Archeologický ústav ČSAV.
- Mitscha-Märheim, H. 1958: Die Grabung 1953/54 am „Föhrenhügel“ in Hohenau a. d. March. *Unsere Heimat* 29, 50–56.
- Neustupný, E. – Zápotocký, M. 2008: Badenská kultura ve středním eneolitu. In: E. Neustupný ed., *Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit*, Praha: Archeologický ústav AV ČR, 89–95.
- Němejcová-Pavůvková, V. 1985: Nové sídliska z obdobia eneolitu z okolia Vrbového. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1984*, Nitra: Archeologický ústav SAV, 172–174.
- Němejcová-Pavůvková, V. 1995: Eingriff der Jevišovice-Kultur in der Westslowakei. In: T. Kovács, *Neuere Daten zur Siedlungsgeschichte und Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens. Inventaria Praehistorica Hungariae*, Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 29–36.
- Němejcová-Pavůvková, V. – Klčo, M. 1986: Žiarový hrob z Trebatíc. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1985*, Nitra: Archeologický ústav SAV, 169–170.
- Nováček, J. 2012: Möglichkeiten und Grenzen der mikroskopischen Leichenbranduntersuchung. Hildesheim. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doctor rerum naturalium. Institut für Biologie und Chemie (Fachbereich 4) der Universität Hildesheim.
- Pavelčík, J. 1993: Bošácká kulturní skupina. In: V. Podborský a kol.: *Pravěké dějiny Moravy*, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 200–204.
- Pavelčík, J. 2004: Stratigrafická situace výšinné osady Bánov-Hrad In: B. Hänsel – E. Studeníková Hrsg., *Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit. Gedenkschrift für Viera Němejcová-Pavůvková*. Internationale Archäologie. Studia honoraria 21. Rahden/Westf.: Verlag Marie Leidorf, 251–270.
- Peška, J. 2011: Nové poznatky o jevišovickém osídlení v regionu střední Moravy. In: M. Popelka – R. Šmidtová eds., *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Sborník referátů z 28. zasedání badatelů pro výzkum neolitu a eneolitu (nejen) Čech, Moravy a Slovenska*, Mělník 28. 9. – 1. 10. 2009. *Praehistorica* XXIX, Praha: Karolinum, 297–322.
- Peška, J. 2013: Morava na konci eneolitu. Olomouc: Akademické nakladatelství CERN.
- Peška, J. 2017: Nová pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou na střední Moravě (Dosavadní výsledky horizontální stratigrafie). *Přehled výzkumů* 58/1, 19–47.
- Peška, J. – Tajer, A. 2006: První kostrový hrob jevišovické kultury na Moravě?. In: M. Bém – J. Peška eds., *Ročenka 2005*, Olomouc: Archeologické centrum Olomouc, 35–52.
- Peška, J. – Tajer, A. 2009: Příspěvek k poznání jevišovického osídlení na střední Moravě. In: M. Bém – J. Peška eds., *Ročenka 2008*, Olomouc: Archeologické centrum Olomouc, 59–107.
- Pető, Á. – Barczy, A. eds. 2011: Kurgan Studies. An environmental and archaeological multiproxy study of burial mounds in the Eurasian steppe zone. *BAR International Series* 2238. Oxford: Archaeopress.
- Polcerová, L. 2014: Pars petrosa kosti spánkové v žárových hrobech. Bakalářská práce, Ústav antropologie, Masarykova univerzita Brno.
- Polcerová, L. 2016: Výzkumná zpráva. Antropologická analýza č. 2016/1. Brno: Masaryk University, Faculty of Science, Department of Anthropology, Laboratory of Morphology and Forensic Anthropology (LaMorFA).
- Polcerová, L. – Králík, M. – Stabrava, P. 2016: Semi-automatic measurement of cremated human remains on archaeological site of the Lusitanian culture near town Příbor. *Pravěk NŘ* 24, 151–174.

- Primas, M. 1977: Untersuchungen zu den Bestattungssitten der ausgehenden Kupfer- und frühen Bronzezeit. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 58, 1–160.
- Ruttikay, E. 1975: Das Doppelgrab von Palt, NÖ. Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien 79, 681–689.
- Ruttikay, E. 1992: Zwei endneolithische Brandgräber aus Gars am Kamp, Thunau, VB Horn, Niederösterreich. Beitrag zur Gräberkunde des Endneolithikums. Balcanica 23 (Festschrift N. Tasić), 281–297.
- Ruttikay, E. 1995: Endneolithikum. In: E. Lenneis – Ch. Neugebauer-Maresch – E. Ruttikay, Jungsteinzeit im östlichen Österreichs, St. Pölten – Wien: Verlag Niederösterreichisches Pressehaus, 178–209.
- Sedláčková, L. 2014: Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při stavbě „Rekonstrukce plynovodů a přípojek v Brně, ul. Polní 5“. Ms. depon. in archiv Archaia Brno o. p. s., č. j. 28/2014.
- Shipman, P. – Foster, G. – Schoeninger, M. 1984: Burnt bones and teeth: an experimental study of color, morphology, crystal structure and shrinkage. Journal of Archaeological Science 11, 307–325.
- Shishlina, N. 2008: Reconstruction of the Bronze Age of the Caspian Steppes. Life styles and life ways of pastoral nomads. BAR International Series 1876. Oxford: Archaeopress.
- Schmitsberger, O. 2006: Die Siedlung zum „Doppelgrab von Palt“ der Jevišovice Kultur. Archäologie Österreichs 17/2 (Ein Lächeln für die Jungsteinzeit. Festschrift für Elisabeth Ruttikay), 141–154.
- Stloukal, M. – Dobisíková, M. – Kuželka, V. – Stránská, P. – Velemínský, P. – Vyhánek, L. – Zvára, K. 1999: Antropologie: příručka pro studium kostry. Praha: Národní muzeum.
- Szmyt, M. 1996: Społeczności kultury amfor kulistych na Kujawach. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Šebela, L. 1999: The Corded Ware culture in Moravia and the adjacent part of Silesia (Catalogue). Fontes Archaeologiae Moraviae XXIII. Brno: Archeologický ústav AV ČR.
- Šebela, L. 2003: Mohylová pohřebiště kultury nálevkovitých pohárů na Moravě. Pravěk – Supplementum 11. Brno: Ústav archeologické památkové péče.
- Šebela, L. 2004: Středomoravská mohylová pohřebiště KNP. Archeologické památky střední Moravy 7. Olomouc: Archeologické centrum Olomouc.
- Šebela, L. 2012: Kostrové a žárové pohřebiště kultury s lineární keramikou v Kralicích na Hané, střední Morava. Pravěk – Supplementum 25. Brno: Ústav archeologické památkové péče.
- Štřof, A. 1984: Pravěké osídlení Hradiska u Svitávky. Regionální sborník okresu Blansko I, 30–45.
- Štřof, A. 1994: Eneolitické osídlení Hradiska u Svitávky, okr. Blansko. Pravěk NR 2 (1992), 159–181.
- Šulová, M. 2012: Kněžívká, okr. Praha-západ. In: Lutovský, M. a kol., Terénní výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v roce 2011. Archeologie ve středních Čechách 16, 1032–1033.
- Šuteková, J. 2005: Špecifika pohrebného ritu v eneolite (so zreteľom na pohrebiská v oblasti Karpatskej kotliny). In: I. Cheben – I. Kuzma eds., Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2004. Zborník referátov z 23. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska, Skalica 21.–24. 9. 2004. Archaeologica Slovaca Monographiae Tomus VIII, Nitra: Archeologický ústav SAV, 321–334.
- Šuteková, J. 2008: Bošácka skupina a jevišovická kultúra na Slovensku. Disertačná práca, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave.
- Turek, J. 2005: Praha kamenná. Eneolit – pozdní doba kamenná. In: M. Lutovský – L. Smejtek eds., Pravěká Praha, Praha: Libri, 239–348.
- Vollmann, D. 2005: Studien zum Übergang von der Kupferzeit zur frühen Bronzezeit im östlichen Mitteleuropa. Saabrücker Beiträge zur Altertumskunde 77. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Walker, P. L. – Miller, K. W. P. – Richman, R. 2008: Time, Temperature, and Oxygen Availability: An Experimental Study of the Effects of Environmental Conditions on the Color and Organic Content of Cremated Bone. In: Ch. W. Schmidt – S. A. Symes eds., The Analysis of Burned Human Remains, San Diego: Academic Press, 129–135.
- Williams, H. 2015: Towards an Archaeology of Cremation. In: Ch. W. Schmidt – S. A. Symes eds., The Analysis of Burned Human Remains, San Diego: Academic Press (Second Edition), 259–293.
- Wiślański, T. 1979: Plemiona kultury amfor kulistych. In: W. Hensel – T. Wiślański red., Prahistoria ziem Polskich, t. II. Neolit, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 261–299.
- Zápotocký, M. 2008: Řivnáčská kultura. In: E. Neustupný ed., Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit, Praha: Archeologický ústav AV ČR, 95–110.
- Zápotocký, M. – Zápotocká, M. 2008: Kutná hora – Denemark. Hradiště řivnáčské kultury (ca 3000–2800 př. n. l.). Památky archeologické – Supplementum 18. Praha: Archeologický ústav AV ČR.

The first Jevišovice culture cemetery in Moravia

The discovery of two cremation graves of the Jevišovice culture during the investigation of the utility lines near the historical centre of Brno (Polní St. in the Štýřice quarter) was a major surprise. Two urn graves without signs of burial in the subsoil and situated close to one another (14.5 m) contained the burnt remains of a juvenile and adult individual (based on an anthropological analysis). The finding expands existing knowledge of the burial practices of the bearers of the Jevišovice culture in Moravia, about which, with the exception of a grave below a barrow (?) from Svitávka-Hradisko (*Medunová-Benešová 1993, 196–198*) and a child's inhumation burial from Kroměříž-Miňůvky (*Peška-Tajer 2006; Peška 2011, 297–299, fig. 1*), practically nothing was known. Reports and an alleged inhumation grave from Šlapanice with an amphora cannot be verified today (*Červinka 1926*), and the situation in neighbouring Lower Austria is not much better (Hohenou an der March, Gars-Thunau, Palt). Sporadic burials in related cultures (Bosaca in Moravia and southwest Slovakia, Řivnáč in Bohemia) have also been observed. A situation very similar to ours from Brno is located in Trebatice in southwest Slovakia with two cremation burials roughly 20 m apart attributed today to the Jevišovice culture (*Šuteková 2008, 150*); all indications suggest this was part of a cremation necropolis. Another parallel to the Moravian environment is the decoration on an asymmetric amphora from a double grave (*Jakab 1986*) and on an askoid jug from the inhumation burial in Kroměříž-Miňůvky (*fig. 9: 1; 12: B; Peška – Tajer 2006, fig. 3: 1; Peška 2011, fig. 1: 1*), which reflects the strong south-eastern impact from western Transylvania.

Biritality has its roots in the Early Neolithic period (*Šmid 2012*), and the majority of studied cultures apply this principle quite frequently. Cremation is predominant in the Carpathian Basin at the end of the Eneolithic period. An interesting thought in this sense is the connection of burials with the arrival of eastern European elements in the form of pit culture, especially in the context of the recent results of palaeogenetic analyses (*Alentoft et al. 2015; Haak et al. 2015; Heyd 2017*) that place a heavy emphasis on the share of the pit genome.

Based on the sporadic pottery inventory of both graves, especially two-handled globular decorated amphorae (*fig. 5: 1*) with numerous parallels especially in southwest Slovakia (the Bosaca culture sites of Podolie, Kočín and Trebatice), we are inclined to date the find to the late or final phase of the Jevišovice culture (Jevišovice B phase or Brno-Starý Lískovec/Křenovice/Miňůvky: *Peška 2011, 318*). Also noteworthy are links to southwest Slovakia with respect to the fill material and mainly the identical find context (the roots of the cremation necropolises of Brno – Polní ulice and Trebatice).

English by *David J. Gaul*